

HARP
SANAT

Türk Kemançşleri
Süleyman Kâni İrtem

Harp Sanat©

www.harpsanat.com

kitap@matbumedya.com

0850 304 22 03

Yayıncı Sertifika No 28740

Genel Müdür: Emrah Çelik

İşletme Koordinatörü: Muhammed Yurt

Yayın Yönetmeni: Dr. Hakan Özkütükçü

Yayın Koordinatörü: Murat Şereföğlü

Yayıma Hazırlayan: Nuh Eşreföğlü

Son Okuma: Murat Şereföğlü

Mizanpaj Tasarım: Emir Tali

Kapak Tasarım: Efe Bozkurt

Kapak Görseli: Arkaya ok atan süvari, (TSMK, H.2165).

1. Basım, İstanbul, Şubat 2025

ISBN: 978-625-9796-77-2

Matbu Ajans / İstanbul

Matbaa Sertifika No: 48138

"Harp Sanat Yayınevi tarafından baskıya hazırlanan eserlerin hukuki sorumluluğu tamamen yazara aittir."

TÜRK KEMANKEŞLERİ

Hazırlayan
Nuh EŞREFOĞLU

Süleyman Kâni İrtem

İÇİNDEKİLER

Harp Sanat Yayınevinin Yayın Esasları	9
Yayınevinin Notu	13
Hazırlayanın Notu	17
Birkaç Söz	19
1- Kemankeşliğe Dair Eski Eserler	21
2- [Türk Kemankeşliğinin Dinî Kökenleri]	27
3- [Türk Okçuluğu,] Okmeydanı ve Atıcılar Tekkesi	31
[Atıcılar Tekkesi Şeyhleri]	42
4- Yay ve Ok Nasıl Yapılır?	45
[Yay Aksamı ve İmali]	45
Oka Gelince	51
5- İstilahlar	53
6- Usul ve Adap	63
7- Yayıncılar ve Okçular	71
8- Menzil Atan Meşhur Pehlivanlar ve Menzilleri	77
[Okmeydanı'nda Diğer Menziller]	102
1- Top Yeri yahut Hasan Taşı	103
2- Helva Yeri	103
3- Şüca Yeri	104
[Okmeydanı'nda Bazı Menzil Yerleri]	105
1- Yahya Ağa	105
2- Lenduha Cafer	106
3- Lokumcu Solak Ali Bey	108
4- Nakkaş Mehmed Çelebi	109
5- Edirneli Parpul Hüseyin Efendi	111
6- Çullu Ferruh	112
[Edirne Menzilleri]	115
1- [Edirne Menzili]	115
2- Musalla Meydanında Lodos Menzili	117
3- Ada Köprüsü Menzili	118

4- Musalla'da Kuyu Yeri	118
5- Sarayönü'nde Ağaç Ok Yerleri	119
6- Namazgâhta Ağaç Ok Yeri	121
7- Namazgâhta Lodos Yeri	121
8- Musalla'da Bursalı Kuyusu Yeri	122
9- Namazgâh Ardında Bağ Yolunda Çeşme Kurbunde Kible Menzili	122
[Bursa Menzilleri]	122
1- Yusuf Yeri	122
2- Kemhacı Hayreddin Yeri	123
3- Darı Yeri	124
[Gelibolu Menzilleri]	125
1- Gündoğrusu Menzili	125
2- Lodos Menzili	125
3- Ustaoğlu Menzili	125
4- Kible Menzili	126
5- Batı Menzili	126
6- Karayel Menzili	126
7- Poyraz Menzili	126
8- Heki Menzili	126
9- [Kemankeşliğin Altın Devri: Fetihden Sonra]	127
10- [Okçuluk Esnafı]	139
1- Yayıncılar	139
2- Okçular	139
3- Zenberekçiler	140
4- Talimhaneci Esnafı	140
5- Kemankeşler	141
6- Tirendazlar	141
7- Zehgirciler	142
8- Kirişçiler	142
9- Tutkalcılar	142
11- [IV. Mehmed ve III. Ahmed Dönemi]	143
13- [II. Mahmud ve Türk Kemankeşliği]	167
14- [Tanzimat ve] Son Devirde Ok Sporü	175
[Sonuç]	177
Okçuluk Terim ve Deyimleri	181
Kaynakça	203
Ekler	207
Dizin

BELGE VE EKLER LİSTESİ

[Belge 1:] Kovacı Ali Dede'nin Kabri (Bay Halim Baki Kunter'in Koleksiyonundan).....	36
[Belge 2:] Okmeydanı'ndaki Kabirlerden Bazıları (Bay Halim Baki Kunter'in Koleksiyonundan)	37
[Belge 3:] Okmeydanı Minberi (Bay Halim Baki Kunter'in Koleksiyonundan)	39
[Belge 4:] Okmeydanı Camiinin Minaresi (Bay Halim Baki Kunter'in Koleksiyonundan). 41	
[Belge 5:] Okmeydanı Şeyh Hamdullah Menzil Taşı	43
(Bay Halim Baki Kunter'in Koleksiyonundan)	43
[Belge 6:] Puta Nişanı (Bay Halim Baki Kunter'in Koleksiyonundan)	60
[Belge 7:] Tekkeye At Bağlanmaması Hakkında Verilen Arzuhal ve Başmırahurun Arzı Üzerine Sadır Olan Hatt-ı Hümayun (Bay Halim Kunter'in Koleksiyonundan)	62
[Belge 8:] Kemankeşler Defterinden Bir Sayfa (Bay Halim Kunter'in Koleksiyonundan)....	67
[Belge 9:] Eski Türk Kemankeşi "On Altıncı Asrın İlk Yarısında" (Ressam Bay Hüsnü Tengüz'ün eseridir)	83
[Belge 10:] Okmeydanı'na Vaki Olan Tecavüz Üzerine Sadır Olan Fermanın Baş Tarafı (Bay Halim Baki Kunter'in Koleksiyonundan)	110
[Belge 11:] Okmeydanı'na Vaki Olan Tecavüz Hakkında Verilen Arzuhal Üzerine Yeniçeri Ağasının Arzı (Bay Halim Baki Kunter'in Koleksiyonundan).....	144
[Belge 12:] Okmeydanı'na Vaki Olan Tecavüz Hakkında Yeniçeri Ağasının Arzı Üzerine Sadır Olan Hatt-ı hümayun (Bay Halim Baki Kunter'in koleksiyonundan)	145
[Belge 13:] Ok Çubuklarının Tirendazlardan Başkalarına Satılmamasına Dair Verilen Arzuhal Üzerine Sadır Olan Hatt-ı hümayun (Bay Halim Baki Kunter'in Koleksiyonundan)	147
[Belge 14:] Ok ve Yay Levazımı Narhı Hakkında Yeniçeri Ağasının Kararnamesi (Bay Halim Baki Kunter'in Koleksiyonundan)	149
[Belge 15:] Ok Çubukları Narhı Hakkında H. 1092 Tarihli Ferman (Bay Halim Baki Kunter'in Koleksiyonundan)	150
[Belge 16:] Kemankeşlerle Yayı ve Okçubaşılar Arasındaki Niza Üzerine Yeniçeri Ağasının Kararnamesi (Bay Halim Baki Kunter'in Koleksiyonundan)	151
[Belge 17:] Kemankeşlerle Yayı ve Okçubaşılar Arasındaki Niza Üzerine Sadır Olan Hatt-ı hümayun (Bay Halim Baki Kunter'in Koleksiyonundan).....	152
[Belge 18:] Rikâb-ı Hümayun Tirendazları Reisi Abdullah Efendi'nin Kaydını İhtiva Eden H 1093 Tarihli Defter Sahifesi (Bay Halim Baki Kunter'in Koleksiyonundan).....	154

[Belge 19:] H 1127 Tarihli Kemankeşler Defterinin Baş Tarafı (Bay Halim Baki Kunter'in Koleksiyonundan).....	156
[Belge 20:] Okmeydanı'ndaki Meşhur Dilaşı	161
[Belge 21:] Üçüncü Selim'in Menzil Taşı	163
[Belge 22:] Okmeydanı Tekkesine Koyun Eti Tahsis Edildiğine Dair Ferman (Bay Halim Baki Kunter'in Koleksiyonundan)	168
[Belge 23:] İkinci Mahmud'un Menzil Taşı	172
Ek 1: Okmeydanı'ndan Haliç ve İstanbul Manzarası, Drawings by W.H. Bartlett, The Beauties of the Bosphorus.....	207
Ek 2: Eyüp Sultan Sırtlarında Okmeydanı ve Tekkesi, Engin Yenal, Bir Zamanlar Türkiye, s. 59	207
Ek 3: Mustafa Kâni Bey'in Telhis-i Resâ'ilât-ı Rumât (Okçuluk Kitabı) Adlı Eserinin İlk Sayfası	208
Ek 4: Kemankeş Mustafa Efendi'nin Kavsnâme Adlı Eserinin İlk Sayfası.....	209
Ek 5: Abdullah Kâtip Efendi'nin Tezkire-i Rumat Adlı Eserinin İlk Sayfası	210
Ek 6: Sultan IV. Mehmed'in Edirne'de Deldiği, Okmeydanı Tekkesi'ne Hediye Edilen Hedefe Dair Yazı (1763), Askeri Müze, Env. No. 7584.....	211
Ek 7: Kovacı Ali Dede'nin Kabri	212
Ek 8: Okmeydanı'nda Düzenlenen Şenlik ve Okmeydanı Tekkesi ve Namazgâhı, TSMK, A.3593	213
Ek 9: İbrahim Paşa Sarayı Karşısında Düzenlenen Sünnet Düğünü Şenliklerinde Okçular Hünerlerini Gösterirken, TSMK H. 1344	214
Ek 10: Arkaya Ok Atan Süvari, TSMK, H.2165	215
Ek 11: Okmeydanı'nda Puta Ok Atışları, Franz Taeschner, Alt-Stambuler Hof- und Volksleben.....	215
Ek 12: Okmeydanı'nda Talim Yapan Okçular, Nişangah-ı İstanbul, s. 216.....	216
Ek 13: "Ya Hazreti Sa'd bin Vakkas", Okçuların Pirinin isminin Okçuluk Sicil Defteri'inde Hüsnü Hat ile Yazıldığı Sayfa	217
Ek 14: Okmeydanı, Şeyh Hamdullah'ın Menzil Taşı ve Namazgâh, Salt Araştırma, Ali Saim Ülgen Arşivi	217
Ek 15: Okmeydanı Okçular Tekkesi'nin minaresi, Salt Araştırma, Ali Saim Ülgen Arşivi....	218
Ek 16: Hacı Beşir Ağa Nişan Taşı, Salt Araştırma, Ali Saim Ülgen Arşivi.....	219

HARP SANAT YAYINEVİNİN YAYIN ESASLARI

Harp Sanat Yayınevi, şanlı Silahlı Kuvvetlerimizde yıllarca görev yapmış olan emekli bir subay tarafından ülkemizdeki askeri tarih çalışmalarına katkı sağlamak için 2021 yılında kurulmuştur. Bilimin ışığını rehber edinen Yayınevimiz, Atatürkçü bir çizgide, bağımsız yayıncılık faaliyetlerinde bulunmayı temel ilke edinmiştir. Yayınevimiz, yayımlayacağı nitelikli eserlerle ülkemizde askeri tarih alanında hissedilen eksikliği gidermeyi amaçlamaktadır.

Bilindiği üzere toplumların tarihi incelendiğinde askerlikle ilgili hususların siyasi, sosyal ve kültürel alanlara doğrudan veya dolaylı etkilerinden söz edildiği görülmektedir. Bu etkilerin tespit ve değerlendirilmesinin, günümüze ve hatta geleceğe bakan yönlerinin ortaya konulmasının fert ve devlet ölçeğindeki gelişime önemli katkılar sağlayacağı üzerinde durulmaktadır.

Sosyal bilimlerde askerî konulara ağırlık veren çalışmalar, Birinci Dünya Savaşı sonrasında önem kazanmaya başlamıştır. Zamanla genel tarih araştırmaları içinde kendine özgü bir anlayışa dönüşerek askerî tarih adı altında toplanan bu alandaki çalışmalar, Batı'da XXI. yüzyılda büyük bir hız kazanmışsa da Türkçe literatürde ne yazık ki henüz arzu edilen seviyeye ulaşamamıştır.

Karakter ve kültür kodlarımızda var olan askerliğe ve ona dair çalışmalara ivme kazandırılarak bu alandaki eksikliğin nitelikli eserlerle giderilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Aksi hâlde bu boşluğun

akademik olmayan, ideolojik birtakım amaçlarla, bilgi ve belgeye dayanmayan yorumlarla ve popülist eserlerle doldurulması başka sorunları da beraberinde getirecek, ortak tarih bilincinin oluşumuna zarar verebilecektir.

Yayınevi olarak bu bilinçle, imkânlarımız nispetinde faydalı çalışmalar ortaya koymayı arzu ediyoruz. Bu alandaki akademisyen ve yazarlarla koordineli çalışmalar yürüterek akademik, tarafsız ve güvenilir kaynaklardan oluşan yerli ve yabancı nitelikli eserlerle okuru buluşturmak istiyoruz. Kuramsal kaynaklardan edebî eserlere kadar geniş bir yelpazede yapacağımız yayınlarla, askerliği meslek olarak benimseyenlerin yanında askerî tarihe ilgi duyan herkese hitap eden akademik ve edebî eserler ile başvuru koleksiyonu oluşturmaya çaba sarf edeceğiz.

Tarihin tozlu raflarında unutulmaya yüz tutmuş, sandıklarda kitli kalan hatıraların, yazma eserlerin, baskısı tükenmiş kitapların; Yükseköğretim kurumlarında büyük emekler verilerek hazırlanmış sonra atıl kalan değerli çalışmaların gün yüzüne çıkarılması için atacağımız adımlarla, bu türdeki yayınların ve disiplinler arası müşterek akademik çalışmaların artmasında teşvik edici bir rol üstlenmek istiyoruz.

Askerlik mesleğinin ilgi sahası içinde önemli bir yer tutan yönetim, liderlik, strateji ve organizasyon konularıyla yeni modellere ilham verecek çalışmaları okurla buluşturmayı da hedefliyoruz.

Askerî geleneklerin oluşturulması, geliştirilmesi ve sürdürülmesi amacıyla özellikle tarihe mal olmuş komutan ve stratejistlerin düşüncesi ve tecrübelerinin sonraki nesillere aktarılmasına hizmet edecek biyografi ve hatıratlarının yanında tenkit ve kritiklerini yayınlamayı amaçlıyoruz.

Harp tarihinin konuları dışında kalan ancak yazarı veya işlediği konu itibarıyla daha çok sosyal tarihin ve edebiyatın alanına giren eserlerin yayınlanmasının da önemli bir boşluğu dolduracağına inanıyoruz.

Her safhasını akademik bir titizlikle takip edeceğimiz, editörlük çalışmalarına önem vereceğimiz yayınlarımızda Türk Dil Kurumunun Yazım Kılavuzu'nda belirtilen esaslar çerçevesinde hareket edeceğiz.

Faydalı olabilmek niyet ve gayretiyle...

YAYINEVİNİN NOTU

Harp Sanat Yayınevi olarak askerî tarih hakkında kaleme alınmış telif eserler, hazırlanan çeviri metinler (Osmanlıcadan) ve yabancı dillerden yapılan çevirilerin yanı sıra telif hakkı bitmiş nitelikli eserleri yayımlamayı da amaçlamaktayız. Bu bağlamda Helmuth von Moltke, Colmar Von Der Goltz, Kazım Karabekir, Fevzi Çakmak, Arif Baytın, İsmail Hakkı Berkok ve Ziya Yergök gibi komutanlar; Ebubekir Hâzım Tepeyran, Mahmut Esat Bozkurt ve Süleyman Kâni İrtem gibi devlet adamları; Eyüp Sabri Akgöl ve Suphi Nuri İleri gibi siyasetçiler ile Ali Haydar Alpagut, Fevzi Kurtoğlu, Rıza Çavdarlı ve Sadettin Nüzhet Ergun gibi araştırmacılara ait eserleri de peyderpey yayımlamayı hedeflemekteyiz.

Bahsedilen eserlerin önemli bir kısmı 1930’lu ve bir kısmı ise 1940’lı yıllarda yayımlanmıştır. Bu dönemde basılan kitaplar -yaşanan alfabe değişikliği sebebiyle- hem imla kuralları konusunda yaşanan karışıklık hem de baskı tekniklerindeki yetersizlikten dolayı dilsel ve görsel olarak birtakım kusurlarla malul olduğu bilinen bir gerçektir.

Çok nitelikli kitaplar dâhil hemen hemen hepsinde görsel bakımdan (mizanpaj) tekdüzelik hâkimdir. Kitaplardaki “konuşma cümleleri, alıntılar, iç sesler vb.” genellikle punto büyüklükleri eşit olan aynı fontlarla yazıldığından, ilgili kısımların nereden başlayıp nerede bittiğini fark etmek ancak dikkatli okumalar sayesinde mümkün olabilmektedir. Yeniden yayımladığımız eserlerde bu sorunu gidermek için şu tasarruflarda bulunduk:

1. Birkaç cümleden oluşan (bir paragraf oluşturacak kadar uzun olan) konuşma cümleleri ve alıntıları -karşılıklı konuşma arz etmiyorsa- ana metinden bir punto küçük ve soldan bir birim içeride, çift tırnak içerisinde müstakil olarak -yani ayrı bir paragraf olacak şekilde- yazdık.
2. Çift tırnaklı ifadeler içerisinde ayrıca vurgulanması düşünülen kelime ve cümleleri ise tek tırnak içerisinde gösterdik.
3. Güncelliğini yitirdiğini düşündüğümüz kelimelerin anlamlarını metin içerisinde vermeyi tercih ettik. Bunun için kelimenin ilk geçtiği yerde köşeli parantez içinde ve köşeli parantez işareti ile birlikte kelimenin anlamını ana metinden iki punto küçük yazdık. Böylelikle kelimenin anlamını bilenlerce metnin bölünmeden okunmasını sağlamaya çalıştık. Söz konusu kelime metinde birçok yerde geçiyorsa belirli aralıklarla birkaç kez aynı şekilde anlamını verdik. Eğer anlamı bilinmeyen kelime sayısı daha fazla ise kelime anlamları metin içerisinde değil dipnotlarda gösterdik.
4. Kitap, dergi, ansiklopedi, gazete isimlerini italik olarak yazdık. Gazete, dergi isimlerinin orijinalinde gazetesi, dergisi gibi kelimeler yoksa bu kelimeler küçük harfle ve düz olarak, ismin orijinalinde varsa italik ve baş harfi büyük olarak yazdık.
5. Dipnotları, ana metinden iki punto küçük ve ana metinle aynı yazı tipinde yazdık.
6. Cümle ya da paragraf içindeki -yani müstakil olmayan- konuşma cümlelerini çift tırnak içinde ve ana metinle aynı punto ile yazdık.
7. Karşılıklı konuşma cümlelerini alt alta, soldan bir birim içeriden ve başında konuşma çizgisi (uzun çizgi) olacak şekilde ve ana metinden bir punto küçük olarak yazdık.

8. Konuşma cümlelerine dâhil olmayan kelimeler (dedi, ekledi, ilave etti, söyledi vb.) ile konuşma cümlelerinin arasına virgül koyup bunları ana metinle aynı puntoyla yazdık.

9. “İç ses” türündeki konuşmaları ana metinle aynı büyüklükte ve italik olarak yazdık.

10. Köşeli parantez içinde yaptığımız -ana metne ait olmayan- ilaveleri ana metinden bir punto küçük olarak yazdık. Bunlar şiir açıklamaları gibi uzun olabileceği gibi cümledeki anlatım bozukluğunu gidermek için ekleme ihtiyacı hissettiğimiz bir kelime/kelime grubu da olabilir.

11. Kelimelerdeki “inceltme, kesme” işaretleri için Türk Dil Kurumunun güncel *Yazım Kılavuzu*'nu esas aldık.

12. Tarihî kaynaklarımızın genel itibarıyla Arap harfli metinlere dayalı olması nedeniyle kaynaklara gitmek isteyen okurların işini kolaylaştırmak ve akademik çalışmalarda takip edilen imla anlayışıyla uyumu sağlamak için tarihî şahsiyetlerin isimlerinin yazımında *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*'nin (TDVİA) imlasını esas aldık. Böylece isimlerin sonundaki “t”leri “d” olarak (Mehmet => Mehmed gibi); “p”leri “b” olarak (Recep => Receb gibi) yazdık. Yine Hayrettin => Hayreddin gibi. Keza isimlerdeki uzatma ve inceltme işaretlerinin kullanımında TDVİA'nın imlasını esas aldık. Mesela Pîrî, Kanûnî gibi.

13.-oğlu, -zade kelimelerini kendisinden önce gelen isimle birleşik yazdık. Mesela Müezzinoğlu Ali Paşa, Ömeroğlu Turhan Bey gibi.

Bu ölçütlere göre yeniden yayımlayacağımız eserlerin kültür hayatımıza katkı sağlamasını temenni ediyoruz.

KISALTMALAR

TSMK : Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi

ö., v. : Ölüm/vefat tarihi

c. : Cilt

Çev. : Çeviren

H.N. : Hazırlayanın Notu

TDK : Türk Dil Kurumu

TTK : Türk Tarih Kurumu

Trc: : Tercüme eden

Bkz. : Bakınız